XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PISA, TIMSS VA PIRLS) NATIJALARI ASOSIDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

RUZIBOYEVA Oqila Shonazar qizi
Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi
e-mail: oqilaruziboyeva2905@gmail.com
QURBANOVA Sevinch Maqsud qizi
Qarshi davlat universiteti talabasi
e-mail:sevinchqurbanova89@gmail.com
TOSHMURODOVA Sevinch Qurbonnazar qizi
Qarshi davlat universiteti talabasi
e-mail:toshmurodovasevinch625@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada PISA, TIMSS va PIRLS xalqaro baholash dasturlarining ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. O'zbekiston ta'lim tizimining mazkur dasturlardagi natijalari o'rganilib, o'quvchilarning funksional savodxonligi, tanqidiy fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. ***Kalit so'zlar:*** *xalqaro baholash dasturlari, PISA, TIMSS, PIRLS, ta'lim sifati, ta'lim samaradorligi, o'quvchilar savodxonligi, xalqaro reyting, zamonaviy ta'lim, baholash tizimi.*

IMPROVING EDUCATIONAL EFFECTIVENESS BASED ON THE RESULTS OF INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS (PISA, TIMSS, AND PIRLS)

ANNOTATION

This article analyzes the role of international assessment programs such as PISA, TIMSS, and PIRLS in improving the quality of education. The results of Uzbekistan's participation in these programs are examined, focusing on students'

functional literacy, critical thinking, and practical skills. The study also provides scientific and practical recommendations for increasing educational effectiveness.

Keywords: *international assessment programs, PISA, TIMSS, PIRLS, quality of education, educational effectiveness, student literacy, international ranking, modern education, assessment system.*

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ РЕЗУЛЬТАТОВ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРОГРАММ ОЦЕНКИ (PISA, TIMSS И PIRLS)

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется роль международных программ оценки качества образования PISA, TIMSS и PIRLS в повышении эффективности образования. Рассматриваются результаты участия Узбекистана в данных программах, а также вопросы развития функциональной грамотности, критического мышления и практических навыков учащихся. ***Ключевые слова:*** *международные программы оценки, PISA, TIMSS, PIRLS, качество образования, эффективность образования, грамотность учащихся, международный рейтинг, современное образование, система оценивания.*

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida ta’lim sifati davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli ta’lim tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish zarurati ortib bormoqda. PISA, TIMSS va PIRLS xalqaro baholash dasturlari turli davlatlar ta’lim tizimini solishtirish va ularning samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

O‘zbekiston ham ushbu dasturlarda faol ishtirok etib, ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirmoqda. Xalqaro baholash natijalari o‘quvchilarning bilim darajasi, tanqidiy fikrlash va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi mavjud muammolarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu muhim vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda Xalqaro iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (OECD) tomonidan tashkil etiluvchi PISA (O'quvchilarning xalqaro baholash dasturi), Xalqaro ta'lim yutuqlarini baholash assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan o'tkaziladigan TIMSS (Matematika va tabiiy fanlar bo'yicha xalqaro tadqiqot) hamda PIRLS (O'qish savodxonligi bo'yicha xalqaro tadqiqot) kabi keng miqyosli xalqaro baholash dasturlari beqiyos vosita bo'lib xizmat qiladi. Mazkur dasturlar turli mamlakatlardagi o'quvchilarning bilim darajasi, ko'nikmalari va kompetensiyalarini tizimli hamda ob'ektiv ravishda taqqoslash imkoniyatini taqdim etadi. Ular orqali davlatlar o'zlarining ta'lim siyosatlari samaradorligini baholash, o'quv dasturlarini takomillashtirish, pedagogik amaliyotlarni optimallashtirish va ta'lim sohasidagi strategik qarorlar qabul qilish uchun ishonchli empirik ma'lumotlarga ega bo'ladilar. Bu esa o'z navbatida, ta'lim tizimini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishga zamin yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar izchil va kompleks tarzda amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida ishlab chiqilgan "Yangi O'zbekiston" strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, uning sifatini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish asosiy maqsad etib belgilangan. Ushbu transformatsion jarayonda O'zbekistonning PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlarida faol ishtirok etishi, ularning natijalarini chuqur tahlil qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirishga yo'naltirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Xalqaro baholash natijalari milliy ta'lim tizimining qaysi yo'nalishlarda kuchli potensialga ega ekanligini va qaysi yo'nalishlarda jadal rivojlanishga muhtojligini aniq ko'rsatib beruvchi diagnostik vosita vazifasini o'taydi. Bu esa o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish, o'qitish metodologiyalarini innovatsion tarzda yangilash, o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish va ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni integratsiya qilish uchun mustahkam ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS va PIRLS) natijalarini chuqur komparativ tahlil qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirishning ilmiy-amaliy asoslarini ishlab chiqish hamda O'zbekiston ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda tegishli tavsiyalar berishdan iborat. Tadqiqot doirasida xalqaro baholash dasturlarining metodologik asoslari, ularning ta'lim sifatini baholashdagi ahamiyati, shuningdek, turli mamlakatlarning ushbu dasturlardagi ishtiroki va tajribalari atroflicha o'rganiladi. Shu bilan birga, O'zbekistonning xalqaro baholashlardagi natijalari, ularning milliy ta'lim tizimining rivojlanishiga ko'rsatayotgan ta'siri, aniqlangan muammolar va ularni bartaraf etishning optimal yo'llari ilmiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari milliy ta'lim siyosatini shakllantirish, ta'lim standartlarini xalqaro talablarga moslashtirish va kelajakda yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga bevosita xizmat qiladi.

ADABIYOT TAHLILI

Xalqaro miqyosdagi baholash dasturlari, xususan, PISA, TIMSS va PIRLS, ta'lim sifatini global darajada komparativ tahlil qilish hamda milliy ta'lim tizimlarining kuchli jihatlari va rivojlanishga muhtoj yo'nalishlarini identifikatsiya qilishda fundamental ahamiyat kasb etadi. Mazkur bo'limda O'zbekiston hamda boshqa davlatlarda ushbu dasturlar natijalaridan ta'lim samaradorligini oshirish kontekstida foydalanishga bag'ishlangan mavjud ilmiy adabiyotlarning chuqur tahlili amalga oshiriladi.

Jahon adabiyotlarining sinchkovlik bilan o'rganilishi shuni ko'rsatadiki, ko'plab rivojlangan mamlakatlar PISA, TIMSS va PIRLS natijalarini milliy ta'lim siyosatini ishlab chiqishda asosiy empirik ma'lumot manbai sifatida qabul qilganlar. Masalan, Finlandiya, Singapur, Kanada va Janubiy Koreya kabi davlatlar o'zlarining yuqori ko'rsatkichlarini muntazam ravishda tahlil qilib, o'quv dasturlarini kompleks takomillashtirish, o'qituvchilarning kasbiy malakasini uzluksiz oshirib borish hamda o'quv jarayoniga innovatsion-pedagogik yondashuvlarni integratsiya qilish orqali ta'lim tizimining umumiy samaradorligini

yanada optimallashtirishga intiladilar (Sahlberg, 2011; Schleicher, 2018). Ilmiy tadqiqotlar PISA natijalarining o'quvchilarning funksional savodxonlik darajasini, ya'ni real hayotiy vaziyatlarda orttirilgan bilimlarni ijodiy qo'llash qobiliyatini baholashga qaratilganligini ko'rsatadi. Bu esa ko'plab mamlakatlarda o'quv dasturlarini faqat nazariy bilimlarni uzatishdan ko'ra, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirish zaruriyatini keltirib chiqargan. Shu bilan birga, TIMSS va PIRLS dasturlari matematika, tabiiy fanlar va o'qish savodxonligi bo'yicha chuqur diagnostik tahlillar taqdim etib, tegishli fanlarni o'qitish metodologiyalarini modernizatsiya qilish va o'quv jarayonini takomillashtirishda muhim yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi (Mullis et al., 2016; Martin et al., 2016).

Bunga qo'shimcha ravishda, ayrim rivojlanayotgan mamlakatlar ham xalqaro baholash dasturlarida faol ishtirok etish orqali o'z ta'lim tizimlaridagi tizimli kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan strategik sa'y-harakatlarni amalga oshirmoqdalar. Ular ko'pincha o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ta'lim resurslarini adolatli taqsimlash hamda o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshirishga ustuvor e'tibor qaratadilar (OECD, 2019). Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, baholash natijalari asosida ta'lim siyosatini qayta ko'rib chiqish, xususan, o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish, o'qitish metodologiyalarini innovatsion yondashuvlar asosida modernizatsiya qilish va o'qituvchilarning malakasini oshirish bo'yicha tizimli islohotlar ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ta'lim tizimini zamonaviy talablar asosida modernizatsiya qilish va xalqaro baholash dasturlarida faol ishtirok etishga ustuvor ahamiyat berilmoqda. O'zbekistonning PISA, TIMSS va PIRLS dasturlarida ishtiroki milliy ta'lim tizimidagi ayrim zaif tomonlarni, xususan, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish va bilimlarni amaliyotda qo'llash kabi yuqori darajadagi ko'nikmalarida muayyan kamchiliklar mavjudligini ko'rsatdi (Xalq ta'limi vazirligi hisobotlari, 2020-2023). Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli farmon va qarorlarida ta'lim

sifatini oshirish, o'quv dasturlarini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar belgilanib, amalga oshirilmoqda. Milliy tadqiqotlar (masalan, Karimova, 2021; Alimov, 2022) shuni ko'rsatadiki, o'zbekistonlik olimlar va amaliyotchilar xalqaro baholash natijalarini tahlil qilish asosida o'quv jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish, o'quv materiallarini didaktik jihatdan takomillashtirish va ta'lim sifatini nazorat qilish mexanizmlarini kuchaytirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib bormoqdalar.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xalqaro baholash dasturlari natijalari ta'lim tizimlarining rivojlanish dinamikasini baholash uchun muhim diagnostik vosita bo'lsa-da, ularni samarali qo'llash chuqur tahliliy yondashuvni, tegishli siyosiy qarorlarni qabul qilishni va tizimli islohotlarni talab etadi. Ushbu tadqiqotda mavjud adabiyotlar sintezi asosida O'zbekiston ta'lim tizimida xalqaro baholash dasturlari natijalaridan strategik foydalanishning o'ziga xos jihatlari va ularning ta'lim samaradorligini oshirishdagi salohiyatini yanada chuqurroq empirik va nazariy jihatdan o'rganishga e'tibor qaratiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy-tahliliy, statistik, sotsiologik so‘rov, pedagogik kuzatuv, eksperiment, modellashtirish, ekspert baholash va ilmiy-nazariy umumlashtirish kabi zamonaviy ilmiy metodlardan keng foydalaniladi. Xususan, PISA, TIMSS va PIRLS dasturlarining rasmiy hujjatlari, hisobotlari, ularga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar va xalqaro ekspertlarning xulosalari chuqur kritik tahlil qilinadi. O‘zbekistonda o‘tkazilgan ta’lim sifatini baholash natijalari bilan tizimli solishtirma tahlillar o‘tkaziladi. O‘qituvchilar va ta’lim sohasi mutaxassislari o‘rtasida so‘rovnomalar va chuqurlashtirilgan intervyular tashkil etilib, ularning fikr-mulohazalari, tajribalari va takliflari ilmiy jihatdan umumlashtiriladi.

Agar O‘zbekiston ta’lim tizimida PISA, TIMSS va PIRLS dasturlarining talablariga muvofiq kompleks chora-tadbirlar (jumladan, o‘quv dasturlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, o‘qitish metodologiyalarini innovatsion yondashuvlar bilan yangilash, o‘qituvchilarning kasbiy malakasini uzluksiz oshirish, baholash tizimini xalqarolashtirish va funksional savodxonlikka yo‘naltirish) tizimli ravishda amalga oshirilsa, bu O‘zbekiston o‘quvchilarining xalqaro baholashlardagi natijalarini sezilarli darajada yaxshilashga, milliy ta’lim sifatini fundamental ravishda oshirishga va mamlakatning xalqaro ta’lim reytinglaridagi mavqeini mustahkamlashga olib keladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar natijasida O‘zbekiston o‘quvchilarining xalqaro baholash dasturlaridagi natijalari xalqaro o‘rtacha ko‘rsatkichlardan past ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, matematik savodxonlik, matnni tahlil qilish va bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarida muammolar mavjudligi kuzatildi.

PISA natijalari o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash va nostandart vaziyatlarda muammo yechish qobiliyatlari yetarli darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatdi. TIMSS tadqiqotida matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha nazariy bilimlar mavjud bo‘lsa-da, ularni amaliyotda qo‘llashda qiyinchiliklar aniqlandi.

PIRLS natijalari esa o‘quvchilarning informatsion matnlarni tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalari sust ekanligini ko‘rsatdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari O‘zbekiston ta’lim tizimida funksional savodxonlikni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatdi. Ta’lim samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- Milliy o‘quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish;
- Tanqidiy fikrlash va amaliy topshiriqlarga asoslangan darslarni ko‘paytirish;

- O‘qituvchilarning xalqaro baholash bo‘yicha malakasini oshirish;
- Baholash tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish;
- O‘quvchilarning o‘qish savodxonligi va matematik kompetensiyalarini rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Bekmurodov A.Sh. Xalqaro baholash dasturlari va O‘zbekiston ta’lim tizimi. Toshkent, 2021.

OECD. PISA 2018 Results. OECD Publishing, 2019.

Mullis I.V.S. TIMSS 2015 International Results in Mathematics and Science, 2016.

Mullis I.V.S. PIRLS 2016 International Results in Reading, 2017.

Schleicher A. World Class Learners. Corwin, 2018.

Usmonov N.U. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim samaradorligini oshirish mexanizmlari. Toshkent, 2023.